
iz kajkavske književno-jezične baštine

Izvorni znanstveni rad

UDK 821.163.42'282-5 : 7.034 Gasparotti (497.5)

Primljeno 2018-02-16

Prihvaćeno za tisak 2018-08-29

HILARION GAŠPAROTI – POSLJEDNJI KAJKAVSKI BAROKNI PRIPOVJEDAČ

Franjo Pajur, Zagreb

Posljednji član pripovjedačkog trolista kajkavske barokne propovjedne književnosti – nakon Turopoljca Jurja (Habelića) i Zagrepca Štefana – Samoborec Hilarion (Ivan) Gašparoti, pavlinski redovnik a kasnije i dopoglavar lepoglavskog pavlinskog samostana, autor je četverosveščane svetačke enciklopedije “Cvet sveteh”, najopsežnijeg djela stare kajkavske književnosti. U literaturi nalazimo dva oprečna mišljenja o njemu: 1) da je “više historik a manje pripovjedač” (Galinec), odnosno 2) da je “rasni pripovjedač koji se predstavljao čas pod krinkom znanstvenika, a čas pod odorom propovjednika” (Prosperov Novak), te se u radu nastoji utvrditi koja je od ovih postavki bliža istini. U Gašparotijevu je djelu, kako su pojedine usporedbe pokazale, očevidan utjecaj srednjoeuropske barokne propovjedne književnosti: katkada u doslovnom, a većinom u strukturalnom smislu. U raščlambi se djela lučilo “žitke svecov” od stanovitog broja prodeka u njemu te u “prilošku”, tj. daleko veći hagiografski dio od puno manjeg propovjednog dijela. Životopisi su svetaca inače utemeljeni uglavnom na legendama, pričama o čudima i drugim Jollesovim “jednostavnim oblicima” koje su brojni barokni propovjednici koristili kao primjere (pelde, exempla) u svojim propovijedima i oni zapravo čine pripovjedački korpus barokne propovjedne književnosti. Gašparoti međutim kritički pristupa hagiografskoj građi i koristi samo “vredne” pisce i “istinskeša” djela te je zato “čudoviteh” peldi kao i baroknog ornatusa u tom dijelu manje. Raščlamba propovijedi “Na fašenski pondelek” iz “priloška” pokazuje da je Gašparotijev procédé, iako nešto skromnije od Zagrepčevog, ipak barokno strukturiran: antitetičkim simbolima, kontrastnim i nekontrastnim gomilanjima itd. Glede uvodne dileme pak možemo reći da je Gašparoti posljednji veliki kajkavski barokni propovjednik, a time i pripovjedač, posebice sjajnih kratkih priča.

Ključne riječi: Gašparoti; kajkavska barokna propovjedna književnost

Hilarion (Ivan) Gašparoti (*Gasparotti*), Samoborec (*Samoboriensis*) i lepoglavski pavlin – isprva propovjednik a kasnije i *subprior* – rodio se g. 1714. u Samoboru. Ova godina rođenja može se zaključiti iz njegove bilješke: “Vu

*Lepoglavi Leto starosti moje 46. Od Poroda Tvojega (Djevice Marije) Divojačkoga 1760.*¹ a sigurno je znamo iz članka Ivanke Brekalo. Naime, prema Matici krštenih župe sv. Anastazije 1690.-1731. bio je Gašparoti osmo dijete Josipa Gašparotija i Barbare Galjuf, kršten kao Ivan 27. rujna 1714. i rođen poslije očeve smrti². Gašparotijev je otac Josip bio “vlastelinski službenik, blagajnik ili zamjenik prefekta grada” tituliran kao “generosus dominus, egregius i knez”, kao npr. u ugovoru o kupnji kuće: “knez Ferenc Francisci ... stanje s fundušom je prodao knezu Josipu Gašparotiju i njega milosti gospi Barbari Galjuf za R. 70 ... na kojemu pako fundušu ... dopustili su knezu J. Gašparotiju i gospi znovič po svojoj formi hižu i drugo stanje napraviti”³.

Stupivši u pavlinski red, primio je Ivan Gašparoti redovničko ime Hilarion i najprije bio višegodišnji propovjednik u lepoglavskom samostanu (*per plures annos Concionator Ordinis Monasterii Lepoglavensis*)⁴ a potom i zamjenik poglavara (*actualis coenobii subprior*) – na kojoj je funkciji i umro 6. ožujka 1762. u Lepoglavi. Dan njegove smrti zabilježio je Nikola Benger (1695.-1766.), pavlin i povjesničar, u svojoj povijesti pavlinskog reda u Hrvatskoj: “Godine 1762 umro je 6. ožujka ovdje (u Lepoglavi) časni otac H. G. sadašnji ‘subprior’ (dopoglavar) samostana u 50. godini života. Čovjek bogobojazan, pobožan i učen, koji se također proslavio i učinio zaslužnim izdavši četiri sveska o životima svetaca”⁵ ili kako parafrazirajući rečeno kaže Šafařík: “Bio je glasovit po svojoj pobožnosti i učenosti”⁶. Ovaj Bengerov navod o Gašparotijevoj starosti od 50 godina u času smrti a koje-ga je kasnije preuzeo Šafařík (“On bijaše rođen 1712. godine”)⁷, demantiraju kako navedena autorova bilješka, tako i podatak iz Matice krštenih te sa sigurnošću možemo ustvrditi da je Ivan Gašparoti, redovničkim imenom Hilarion, rođen g. 1714. a umro g. 1762. – star 48 godina.

¹ Gasparotti, Hilarion. *Czvet szveteš IV* (dalje: CS I-IV) vu Bechu, leto 1761. – *Alduvanje* s. 8.

² “1714. die vero 27. hui, ego Petr Platussich prh. bap. gm. Ioanem filiu, olim defuncti G. d. Josephy Gasparoty et G. d. Barbara Galluff” – Brekalo, Ivanka. *Uz 280. obljetnicu rođenja Hilariona Gašparotija*. KAJ, XXVII, br. 6, 1994., 25-29.

³ Brekalo, *Uz 280. obljetnicu*, str. 27.

⁴ Benger, Nicolaus. *Catalogus authorum ex Religiosis Ordinis sancti Pauli primi Eremitae* (1766.) rkp. Arhiv HAZU II b 143, s. 23.

⁵ “Sub anno 1762: – Obiit die Martii 6 in hoc conventu r. p. Hilarion Gasparotti, actualis coenobii subprior aetatis anno 50. – Religiosus, pius et eruditus, qui etiam editis 4 voluminibus de vitis Sanctorum praeclaram laudem ac meritum sibi comparavit”; Benger, Nicolaus. *Synopsis historico-chronologica Monasterii Lepoglavensis Ordinis s. Pauli primi Heremiteae Provinciae Croatico-Sclavonicae*. Arhiv HAZU II d 212.

⁶ “Seine Frömmigkeit und Gelehrsamkeit wurde sehr gerühmt”; Šafařík, Pavel Josef. *Geschichte der südschlavischen Literatur II. Illirisches und kroatisches Schrift*. Prag 1865, S. 284.

⁷ “Er wurde im J. 1712. geboren” – Šafařík, *Geschichte*. S. 284.

Gašparoti je autor četverosvesčane enciklopedije svetaca "Cveta sveteh" (1752.-1761.) – "najgolemijega djela, koje u tri stoljeća života kajkavske književnosti ugleda svietlo dana"⁸ a koje je, prema Tkalčiću, bilo "najobljubniji ascetično štivo u mnogi hrvatskih obitelji sve do prieporoda Hrvatske knjige".⁹ Djelo je tiskano od 1750. do 1761. godine u četiri debela sveska od kojih prvi broji 982, drugi 923, treći 987 a četvrti 869 strana (ukupno 3.761 stranica). Prva su dva sveska tiskana u Grazu g. 1750./51. i 1754./56. a druga dva u Beču g. 1758./60. i 1760./61. "Cvet sveteh" je u cijelosti posvećen kultu bl. Djevice Marije, jer "pavlini se red, kojemu pripadaše pisac knjige, oduviek mnogo brinuo oko toga kulta"¹⁰: I. svezak kipu Marijinu u Bistrici, II. – kipu u Loboru, III. – kipu na Veternici, četvrti – kipu u Očuri. Gašparotijevo je djelo zbornik životopisa svetaca, kako oni redom po danima i mjesecima dolaze u crkvenoj godini: po tri mjeseca u svakom svesku.

U literaturi se o djelu mogu pročitati različite, često i oprečne ocjene. Tako Dukat temeljem Gašparotijeva citata ("Zbiral sem zato kuliko najbolje je bilo moguće, vsakojačke zebrane i potvrđene knjige, iz kojeh lepša i istinskeša sem postaviti nakanil jesem ... nis z moje glavice ova iznesel niti zmisllil, nego iz druge knjižice ... simo skupa zezbral i postavil jesem")¹¹ zaključuje da "G-jeva je historija dako kompilacija, kako on to u predgovoru svojem otvoreno priznaje"¹². Temeljem pak drugog navoda ("Ali kajti ovde nesem prodekator, nego hištorije pisec, zato nadalje šetujem")¹³ Galinec je postavio sljedeću tezu: "Prema cilju njegova djela Gašparoti kao pisac je crkveni historik. Prema tome u Gašparotijevu djelu neće mo naći onog slatkog i često tako zamamnog pričanja, kako ga nalazimo u drugih kajkavskih propovjednika, pripovjedača kao što su J. Habelić, Štefan Zagrebec ili J. Mulih. Gašparoti je više historik, a manje je pripovjedač, novelist. U njegovu izlaganju glavno mu je historijska istina, a manje mu je do fabule. On je, dakle, kao hagiograf-biograf, pravi historik."¹⁴ Ovome nasuprot stoje Novakovi zaključci: "Gasparotti je rasni pripovjedač koji se predstavljao čas pod krinkom znanstvenika, a čas pod odorom propovjednika".¹⁵ – odnosno, "Premda bi volio da je bio crkveni historik, bio je Gasparotti ponajprije moralist, onaj koji nije uvijek bio kadar facta pretvoriti u dicta".¹⁶ U radu se nastoji odgovoriti na ovu dvojbu.

⁸ Dukat, Vladoje. *Sladki naš kaj*. Zagreb 1944., str. 171.

⁹ Tkalčić, Ivan Krstitelj. *O stanju više nastave u Hrvatskoj prije, a osobito za Pavlinah*. RAD JAZU knj. XCIII (93) Zagreb, 1888., str. 95.

¹⁰ Dukat, *Sladki* str. 171.

¹¹ CS I,7.

¹² Dukat, *Sladki* str. 173.

¹³ CS III,625.

¹⁴ Galinec, Franjo. *Tko je bio mecena Mulihov* u: *Narodna starina* 34. 1934. S. 142.

¹⁵ Novak, Slobodan Prosperov. *Povijest hrvatske književnosti I*. Split 2004. S. 203.

¹⁶ Novak, Slobodan Prosperov. *Povijest hrvatske književnosti I*. Split 2004. S. 203.

U literaturi spominjana veza Gašparotijeva “Cveta sveteh” i Abrahamu a Santa Clari pripisivanog djela “Centi-folium stultorum” utemeljena na jednom navodu: “*Kad Gašparoti u propovijedi Na fašenski torak prodeka (I, str. 968 i.d.) govori o pokladnom prerušavanju koje je 1677. i 1678. u Beču bilo dopušteno, on u vezi s istom pojavom u nas kaže da tada ‘skoro ni bilo najti človeka spametnoga, koteri se ne bi bil obrnul na norca’ pa nabraja ‘orehove norce, zobene norce, iz cukorra norce, figove norce, piliša i jeliša norce, bala norce, muške norce, ciganske norce, trbušaste norce, gljupaste norce, šantave norce, smrdučne norce, oguljene norce; norce zvončeci, norce bez zvončeca, norce z devenicum, norce prez devenice; svinške norce, oselske norce etc. etc.’ (I, 973) Taj mi se ulomak u Gašparotijevu tekstu odmah učinio kao ‘strano tijelo’. I nisam se prevarila. U predgovoru Centi-Foliumu (str. 7) autor također navodi razne vrste ‘Narren’, to jest: ‘(...)’ Wein-Narren, Brein-Narren, Katzen-Narren, Spatzen-Narren, Sau-Narren, Fress-Narren, Press-Narren (...)’ i tako ih niže kroz nekih četrnaest redaka¹⁷ – dvojbene je naravi. Naime, originalni ulomak sadrži mnoštvo izraza utemeljenih većinom na rimi¹⁸ a koje Gašparotti ne prenosi u svoj tekst, nego koristi samo neke od njih kao npr. *Sau-Narrn, Nuß-Narrn, krumpe Narrn i plumpe Narrn*.*

Zanimljivija od navedene je veza Gašparotijeva “Cveta sveteh” i djela “Flos sanctorum” Pedra de Ribadeneire (*1527.-†1611.), španjolskog isusovca, dužnosnika reda i povjesničara: “*Takov marliv i preštimanja vreden bil je vnogo poštuvani otec Ivan od svetoga Felixa Reda Presvetoga Trojstva, odkupljenja sužnjeve mešnik, koj ostavljen od Petra Ribadeneire, ali potlam med broj njihov zapisaneh svecov žitek je povekšal, ispisal i na svetlo hvale vredno podal*”¹⁹. To je i uočeno u literaturi te se tako pretpostavlja “*da je naziv svog djela Gašparoti uzeo prema knjizi španjolskog isusovca Pedra de Ribadeneire Flos sanctorum ... koju spominje u popisu izvora*”²⁰ ili određenije navodi da Gašparoti “*za sv. Antuna Pustinjaka*

¹⁷ Šojat, Olga. *Cvet sveteh Hilariona Gašparotija (1714.-1762.)*. Croatica XV, br. 20/21, Zagreb, 1984., str. 36.

¹⁸ “*Dann es gibt Wein-Narrn, Brein-Narrn, Katzen-Narrn, Spatzen-Narrn, Sau-Narrn, Freß-Narrn, Preß-Narrn, Geld-Narrn, Rauff-Narrn, Dieb-Narrn, Tisch-Narrn, Fisch-Narrn, Feder-Narrn, Leder-Narrn, Bücher-Narrn, Tücher-Narrn, Fecht-Narrn, Geschlecht-Narrn, Wälder-Narrn, Schatz-Narrn, Platz-Narrn, Dantz-Narrn, Krantz-Narrn, Brocken-Narrn, Parocken-Narrn, Hosen-Narrn, Rosen-Narrn, Hüt-Narrn, Gestüt-Narrn, Bänder-Narrn, Länder-Narrn, Garten-Narrn, Karten-Narrn, Kegl-Narrn, Vögl-Narrn, Zanck-Narrn, Tranck-Narrn, Rock-Narrn, Stock-Narrn, Hunds-Narrn, Bunds-Narrn, Schaaf-Narrn, Schlaf-Narrn, Kessel-Narrn, Gessel-Narrn, Stein-Narrn, Bein-Narrn, Spitz-Narrn, Hitz-Narrn, Kuß-Narrn, Nuß-Narrn, krumpe Narrn, plumpe Narrn, die fürnehmste seynd fast die Haber-Narrn.*” – *Centi-folium stultorum in quarto oder hundert ausbündige Narren in Folio*. Nürnberg 1700, Vorred.

¹⁹ CS IV, 10.

²⁰ Mihanović, Hrvojkja. *Iz duhovnog perivoja*. Zagreb, 2006., s. 138.

kaže da mu je životopis napisao Atanazije Aleksandrijski, a na latinski ga je preveo Jeronim, dok on njegov život pripovijeda po Ribadeneiri” ili “uz sv. Jeronima navodi Ribadeneiru i Viktorina” ili “uz sv. Ambrozija Baronija, Paulina Milanskog, prvog Ambrozijevog biografa i Ribadeneiru” ili “jednako će tako o svetopisamskim svecima (apostolima i drugima), najčešće reći da slijedi Bollandi, Surijski, Lippomani, Ribadeneiru”.²¹ Navođenja Ribadeneire poput citiranih ima u Gašparotijevu djelu još, tako npr. u *Žitku sv. Hilarija*: “Ovoga Pater Ribadeneira vu pričetku žitka njegovoga ovako hvali: Sv. Hilariuš Pocijerski biskup med drugemi Sv. Matere Cirkve duhovnemi pastiri, i medi drugemi najvučenešemi navučiteli, najodičeneši, bil je čudnovito mudrosti zvirališče, najsvetleši navuka lampaš iliti svečnjak, najverneši vere katoličanske čuvar i najčisteši gluboke razumnosti zdenec, neobladani krivivercov ukrotitel i nezatrudeni bludnosti njihove pregonitel”²² vs. “Sant Hilario Vescono della Citta di Potiers in Francia, e stato uno de Segnalati, Prelati, & Dottori, che habbia hanuto la Chiesa Cattolica, un pozzo di scienza, luce di dottrina, fonte d’eloquenza, defensore della Fede & martello de gli Heretici”.²³

Još više Gašparoti navodi Bollandi i *bollandiste*, tako primjerice “*Bolland in hac vita*”²⁴ odnosno “*pišu Bollandi namestniki*”²⁵ odnosno “*Ostala pri patreh Bollandiani vu zavjetku postavljena jesu*”²⁶ itd. Naime, Bollandi i njegovi nasljedovatelji (*bollandisti*) među prvima su počeli kritički pisati životopise svetaca (“*Acta Sanctorum*”), odbacujući fantastične priče, nepotvrđene legende i slično, te se zato Gašparoti često oslanja na njih, jer “*Zbiral sem kuliko najbolje je bilo moguće, vsakojačke zebrane i potvrđene knjige iz kojeh lepša i istinskeša sim postaviti nakanil jesem*”.²⁷

Zaključiti nam je, kako je to i Korade ustvrdio, da: “*Gašparoti uglavnom slijedi novije velike hagiografske zbirke Lippomani, Surijski (ili Lippelousa), Ribadeneire i posebno Bollandi ili ‘Acta Sanctorum’ jednako za starije i novije svece*”²⁸ a što i sam autor često ističe: “*piše Bollandus, Ribadeneira i Surius*”.²⁹

Gašparoti u predgovoru II. sveska niječe da njegovo hagiografsko djelo nalikuju sličnim djelima: “*da pričeto življenje svecev z horvatskem jezikom nadalje tebi,*

²¹ Korade. Mijo. *Izvori Gašparotijevu Cvetu sveteh i njegovo mjesto u povijesti hrvatske hagiografije* (dalje: Korade, *Izvori*). Lepoglavski zbornik 1996, Zagreb, 1998., s. 29-30.

²² CS I, 232.

²³ Ribadeneira, Pedro de *Flos sanctorum I*. Milano 1612.

²⁴ CS III, 231.

²⁵ CS, III, 273.

²⁶ CS III, 218.

²⁷ CS I, 7 Predgovor.

²⁸ Korade, *Izvori* s. 31.

²⁹ CS II, 788.

dragi čtavec, napervo tersim se – z onem načinom kojega dosedoh vu nijednom jeziku, niti knigi videl nesem”, da bi potom iznio tu svoju, po njegovom mišljenju, originalnu kompoziciju svog djela:

“pred življenjem sveca postavljam historiju svetoga Pisma, vu koji krepost sveca kakovoga zaderžava se”. To označuje “*PER MODUM EXORDIUM*”.

(“I zato vu prodekuvanju more se i drugomu svecu spodobne kreposti priložiti, kakti od mučenika drugomu mučeniku, od svete jedne device drugi devici etc.”)

“Zatem ide žitek sveca iz vnogeh piscevi knjig skup zebрани, za kojem postavljam čuda po smerti ali vu žitku sveca onoga vučinjena po vrednosti njegovi”. Što označuje “*PER MODUM NARRATIONIS*” – apostrofirajući originalnost takve metode: “Kaj zvun Bollandu vu nijednem jošče piscu videl nesem”.

Potom slijedi “*PER MODUM CONFIRMATIONIS*”.

“Zadnjič dokončam žitek z nagovarjanjem na kreposti vu življenju viđene z kratkum molitvicum”³⁰. Posljednji je, sukladno retoričkoj shemi, “*PER MODUM EPILOGUS*”.

Međutim, kako je to u raščlambi hagiografskih izvora ustvrdio još Korade³¹, Gašparoti pristupa hagiografskoj građi manje-više kritički i oslanja se uglavnom na vjerodostojne autore kao što su Bollandus i *bollandisti* tj. na sveske “Acta Sanctorum”. Tako u *exordiumu* *Žitka sv. Jurja, viteza i mučenika* navodi da “Kajti pak žitek sv. Juraja nahaja se tulikaj ispisan nekatoličanskem načinom, zato ja sim zezbral jesem istinskeša iz piscev vu katoličanski cirkvi prijetez kakti je Surius, Lipomanus, Bollandus, koji na ov način od njega pišu”³², dok u *epilogusu* istoga piše kako je dotični životopis “iz verovanja vredneh piscev skupa izezbran”. Glede uobičajeno navođene legende o sv. Jurju i zmaju kaže slijedeće: “Koja pako od pozvoja i divojke povedaju se kakti izmišlena ostaviti se moraju”. Ovu legendu iz Voragineove *Legende aureae* u kojoj je sv. Juraj strukturiran kao *miles christianus* po kasnoantičkom predlošku grčkog junaka Perzeja, a koju su mnogi barokni propovjednici uvrstili u svoje propovijedi (između ostalih i Štefan Zagrebec), te pripadajuće slike na tu temu Gašparoti tumači tek kao alegoriju: “znati moramo da po divojki razumeva se vsakoteri varaš, mesto, selo ali duša kerščanska, pod obrambum sv. Jurja postavlena, koju on more od pozvoja peklenskoga i vseh suprotivčin tak telovneh, kak duhovneh osloboditi”³³.

Kao *novum* u kajkavskoj baroknoj propovjednoj književnosti Gašparoti na početku svih važnijih svetačkih životopisa rabi anagrame, tako primjerice “pro-

³⁰ CS II, predgovor.

³¹ Korade, Izvori.

³² CS, II, 326

³³ CS II, 339

gramma: Marcus Evangelista, anagramma: Mars avet Angelicus”³⁴ ili “programma: Maria Magdalena anagramma: Grandia mala mea”³⁵ itd. U okviru jedne od sedam najglavnijih točaka barokne propovijedi, posebice one srednjoeuropske, naime njene sklonosti k pučkom izrazu uključujući i šalu – razvili su propovjednici tijekom baroka različite vrste igara riječima. Među takve su spadali anagrami i kronografikoni: ovi prvi su se, s jedne strane, oslanjali na navedene igre riječima a, s druge strane, na mistiku (mistična tumačenja slova i brojeva). Dakako bilo je i protivnika njihove uporabe u propovijedi, tako npr. austrijski benediktinac Rudolph Graser (*1728.-†1787.), cijenjen kao propovjednik i teoretičar propovijedi: “Tako su naši prethodnici koji su prije pedeset i više godina propovijedali, prema iskvarenom ukusu svog vremena vjerovali, da ne mogu svoje govore dobro ukrasiti ako ne pokažu svoju začudnu načitanost i sve svoje skolastičke zalihe odjednom ne istresu. ... Niti da ne nedostaju ... djetinjaste igre riječima, anagrami i kronografike. Vjerovali su da će njihova propovijed s ovim neukusnim igrarijama i barbarskom školskom učenošću biti izvrsno urešena i dotjerana”.³⁶ Na drugoj strani, ni pobornicima anagrama nije nedostajalo poznatih pristaša, tako npr. türinški franjevac (OFM Rec.) Christian Brez (1667.-1748.), koji u svojim “Pohvalnim propovijedima” rabi anagrame, ili Christoph Selhamer (*1637.-†1708.), bavorski svećenik, teolog i propovjednik, koji jednu svoju zbirku propovijedi na latinskom (pisao je na latinskom i njemačkom) naslovljava “Tuba anagrammatica” a u kojoj “ubi totius sermonis usuale thema congruo semper angrammate illustratur”.³⁷ Dapače, izdavali su se i priručnici kao npr. “Anagrammata latina et germanica” Fridericija Davidisa Stenderija (Hamburg 1655.), a u kojem prvo poglavlje nosi naslov *Anagrammata latina sacrorum bibliorum*.

Iako Gašparoti niječe bilo koji uzor svojem djelu, stanovite istosti ili sličnosti s nekim djelima srednjoeuropske barokne propovjedne literature ipak su očevidne. Tako, primjerice, identične anagrame njegovima nalazimo u prvom dijelu Brezovih “Pohvalnih propovijedi”:

³⁴ CS II, 352.

³⁵ CS III, 204.

³⁶ “So haben unsere Vorfahren, die vor fünfzig und mehr Jahren geprediget haben, nach dem verderbten Geschmacke ihrer Zeiten, geglaubet, sie könnten ihren Reden keine größere Zierde geben, als wenn sie in deselben eine bewundernswürdige Belesenheit zeigten, und alle ihren skolastischen Vorrath auf einmal ausschütteten. ... Eben so wenig ließen es, an ... kindischen Wortspielen, Anagramaten und Chronographicis ermangeln. Mit diesen abgeschmackten Spielwerken, einer barbarischen Schulgelehrsamkeit glaubten sie, ihre Predigten unvergleichlich zu zieren, und herauszuputzen”; Graser, Rudolph. *Vollständige Lehrart zu predigen*. Saltzburg 1766. S. 572-573.

³⁷ Selhamer, Christoph. *Tuba anagrammatica*. Augustae Vindelicorum 1703, naslovnica.

GAŠPAROTI:

NASLOV

Žitek sv. Juraja, vitez i mučen.

TEMA

Programma: Beatus Martyr Georgius

Anagramma: I. Mars ortu egregius abiit. 2.

Gregi suo.

STROFA

V mukah veru si valual

Zato v nebu buš kraljuval

Juraj, vitez, mučenik

Ljudctvo svoje sad pomagaj

Od nevolje oslobađaj

Vučinen si pomočnik.

PERIKOPA

– (unutar teksta)

[Vojuvali su kakti dobri junaki Jezusa Kristuša]

BIBL. STIH

Nulla falus bello.

Med vojaki je greheta

A ne krepost i dobrot.

Nulla falus, pietasque viris, qui castra sequuntur. Kak da bi hotel reči:

STIH

Koj v tabor već krat hodi

Zdravju duže vnogo škodi,

ar pobožnost pri njem ni.

Iz kojeh rečih vsaki more dvojiti i pitati: Jeli se koj pobožni, dobri i Boga-boječi vitez vu taboru najti more? Ali ovu dvonju i pitanje sam Gospodin Kristuš vekiveč-na istina pri svojem svetom Evangelisti Mateju vu delu osmom odhitava kada onoga Evangelimskoga Kapetana zažganu ili živu veru kruto hvali, govoreći: Amen dico non inveni tantam fidem in Israel. Kak da bi hotel reči: Ne dvojte vu veri Junakov, ar stanovito velim vam da tak velike i žive vere, kak je ovoga junačkoga kapitana, nesem našel vu vsem Izraelu. Neli na gori Kalvariji smert Kristuševa gluboko vu sredcu opekla viteza onoga z Longinušem ... itd.

BREZ:

NASLOV

Festum Beati Georgius Martyris

TEMA

Programma: Beatus Martyr Georgius

Anagramma: Mars ortu egregius abiit.

–

STROFA

Wer sich selbstn thut bekriegen,

Und in diesem Krieg obsiegen,

Ist der starckste Held im Feld,

Da Georgius sein Leben

Ein Blut Zeug für Christo geben,

War er ein sieghaffter Held.

PERIKOPA (2.Tim 2,3)

Labora, sicut bonus miles Jesu Christi.

Arbeite, wie ein guter Kriegs-Mann Christi Jesu.

BIBL. STIH

Nulla falus bello.

Heyl und Frommkeit weicht im Krieg,

Sünd und Boßheit hält den Sieg.

Nulla falus, pietasque viris, qui castra sequuntur. Als wollte er sagen:

STIH

In dem Krieg kein Tugend ist,

Wo regiert Boßheit und List.

Dan man also billig zweiffeln könnte / ob auch einige fromme / gewissenhaffte und gottsförchtige Soldaten in dem Krieg anzutreffen. Diesen Zweifel aber benimmt uns Christus die ewige Wahrheit selbstn bey seinem Evangelisten Matheo cap. oct. da er das Lob jenes Evangelisti schen Hauptmanns mit diesen Worten herfür gestrichen: Amen dico non inveni tantam fidem in Israel. Warlich / sage ich euch / solchen grossen und starcken Glauben hab ich nicht in Israel gefunden. Sienge dann der Todt Christinicht wehemüthig zu Herzen jenen Soldaten / die auf dem Calvari-Berg mit Longino ... usw.

GAŠPAROTI:

Programma: Beatus Antonius

*Anagramma: 1. In tau tu nos beas.*³⁸

ili

Programma: Sebastianus

*Anagramma: 1. Ubi est sanas.*⁴⁰

a osobito je indikativan anagram

Programma: Beatus Martyr Georgius

Anagramma: 1. Mars ortu egregius abiit. *Anagramma: Mars ortu egregius abiit.*⁴²

*2. Gregi suo.*⁴³

u kojem je prvi anagram iz Brezove zbirke propovijedi *Lob-Predigen I* a drugi iz Selhamerove *Tubae anagrammaticae* itd.

Osim anagrama Gašparotti na više mjesta rabi i *kronografikone*, kao primjerice u *Prodeki od sv. Antona Padovanskoga*: “Ovomu ja denes podpisujem ov *chronograficum*. **PERVERSIS COELESTI SVA LINGVA FORTIVS INTONVIT ANTONIVS, ET VNIVERSIS PIE MEDEBATVR. Germi, vrači, podigava / Grešne, mertve izbuđava / Sveti Jezek Antona (Chronographicum 1755.)**”⁴⁵. *Kronografikone* rabi u svojim propovijedima i Brez, pa tako i u onoj na istoimeni blagdan: “**LINGVA NON DATVR MELIVS NEC PEIVS. Gute Zung das allerbest / Böse Zung die ärgste Pest**”⁴⁶, koju izreku citira u svojoj propovijedi na dan sv. Antuna Padovanskoga i Gašparoti: “*Nil lingua melius, lingua nil pejus eadem. V telu kotrig nijen bolši, Nit je koj goder gorši, od jezika istoga*”⁴⁷.

Bitnije od anagrama i *kronografikona*, čini se, sličnost je Gašparotijeva *exordiuma* u *Žitku sv. Juraja*⁴⁸ s uvodom Brezove propovijedi na dan istoga svec.⁴⁹

Postavlja se pitanje: može li se temeljem navedenoga reći kako je Gašparotijevo djelo kompilacija tuđih djela koje je autor samo preveo? “Hodmo na praktiku” – kako bi rekao Hilarionov prethodnik Štefan Zagrebec.⁵⁰ Usporedimo li npr. poč-

³⁸ CS I, 304.

³⁹ Brez, Christian. *Lob-Predigen I*. Nürnberg (1723), S. 43.

⁴⁰ CS I, 358.

⁴¹ Brez, *Lob-Predigen I*. S. 55.

⁴² Brez, *Lob-Predigen I*. S. 255.

⁴³ CS II, 323.

⁴⁴ Selhamer, *Tuba anagrammatica*. S. 196.

⁴⁵ CS II, 916.

⁴⁶ Brez, *Lob-Predigen I*. S. 55.

⁴⁷ CS, II, 910.

⁴⁸ CS II, 323-340.

⁴⁹ Brez, *Lob-Predigen I*. S. 255-265.

⁵⁰ Zagrebec, Štefan. *Hrana duhovna I*. Zagreb, 1715., s. 184.

tak (*exordium*) već spomenute Gašparotijeve *Prodeke od sv. Antona Padovanskoga* sa životopisom istoimenog sveca u *Flos Sanctorum* Ribadeneire, ili u bollandističkim *Acta Sanctorum*, odnosno s Brezovom propovijedi na isti dan, moći ćemo već nešto određenije zaključiti o Gašparotijevu “plagijatorstvu”.

Hagiografska djela počinju u glavnom dijelu životopisnim činjenicama: “*Nella famosa Città di Lisbona, Capo del Regno di Portogallo, fu un nobile uomo chiamato Martin di Buglione, il quale haveva per moglie una gentildonna non meno principale nominata Teresa di Tauora et di qual hebbe un figliuolo a cui profeto nome Fernando*”⁵¹ odnosno u njemačkom prijevodu “*Der H. Antonius ist zu Lisabona der Hauptstadt in Portugall von Adelichen und fürnehmen Elteren geboren*”⁵² odnosno “*In Hispaniis, civitate Ulysbona, quae ad Occidentalem Regni Portugalliae plagam ... B. Antonii parentes ... filium ... nomenque ei Fernandus*”⁵³ a što kod Gašparotija nalazimo u hagiografskom dijelu (*Žitek sv. Antuna Padovanskoga, spovednika*), u onom *per modum narrationis* koji počinje s “vita” dotičnog sveca: “*Vu Lisboni Španjolskoga orsaga stolnom varašu človek plemenit i vu bogatstvu obilen imenom Martin Buglioni, spodobnoga sebi stališa zaruči tovarušicu imenom Tereziju, ali kak nekoji pišu Maricu Taveri, iz koje perva leta hižnoga zakona zadobi sina jednoga, komu na svetom kerstu ime poda Ferdinanda i to vu letu Gosponovom 1195*”⁵⁴.

Za razliku od hagiografskih djela Brez svoju propovijed počinje *in medias res*, anegdotalo o Ezopu: “*Aesopus, ein so ansehnliches Perlein in einer so verächtlichen und unansehnlichen Muschel von seinem Herrn befelcht den Tisch zu versehen mit dem besten Speisen, schaffte anderst nichts herbey als lauter Zungen. Als dieser gleichfalls geheissen, die allerböseste Speisen aufzutragen, schaffte er anderst nichts an, als Zungen*” a potom je tumači izrekama pjesnika: “*Nil lingua melius, lingua nil pejus eadem*” i Salomona “*Mors et vita in manu linguae*” (Izr. 13,21).⁵⁵

Gašparoti pak svoju *prodeku* počinje sljedećom rimovanom minijaturom: “*Kakov žitek, takov klas; kakov človek, takov glas. Kakva senca, takov hlad: kakvo drevo, takov sad. Kakov cagar, takva vura; kakov veter, takva bura. Kakva ovca, takva vuna; kakva dlaka, takva kuna. Kakvo železo, takov meč; kakov jezik, takva reč.*” – pravdajući se u nastavku da to nije “*njegovo izmišljanje*” nego da proizlazi iz Kristovih riječi: “*De ore tuo te judico serve nequam; Po vustah tvojeh, po reči i jeziku tebe odsuđujem, sluga ničemurni*” (Lk 19,22). Potom, kao i Brez, citira

⁵¹ Ribadeneira, *Flos*. S. 260.

⁵² Ribadeneira, Pedro de. *Leben der Heiligen*. St. Gallen 1675. S. 245.

⁵³ *Acta Sanctorum Junii*, tomus II, Antverpiae 1698, S. 705.

⁵⁴ CS II, 750.

⁵⁵ Brez, *Lob-Predigen I* S. 374.

i tumači izreke Salomona (Izr. 13,21) i pjesnika “Nil lingua melius, lingua nil pejus eadem. V telu kotrig nijen bolši / Nit je koj goder gorši / Od jezika istoga” te nastavlja anegdotom o Ezopu: “Vezda znam zakaj on glasoviti šalec Ezopuš, da bi mu gospon zapovedal najbolše jestvine k obedu pripraviti, idući na pijac, same je jezike kupil i za obed vse jestvine iz jezikov napervo postavil. Drugoč suprotivnem načinom, da bi mu najgorše jestvine zapovedal pripraviti, znovič ov norčak, kak pervo za najbolše jestvine same jezike. Tak potlam za najgorše jestvine pak same jezike pred njega k obedu je donesel. Kajti najbolše i najgorše duguvanje jezike je hotel pokazati”.⁵⁶

Na ovom se primjeru usporedbe “Cveta sveteh” s izvorom može uočiti kako Gašparoti samo dijelom koristi ta djela, strukturirajući te navedene/prevedene (izreke) ili jezično-kreativno prevedene ulomke (anegdota o Ezopu) sa svojim (rimovanim) tekstom u jednu novu cjelinu.

H a g i o g r a f s k i (prvi i daleko najveći) dio “Cveta sveteh” (osim pojedinih *prodeka* ukomponiranih među životopise svetaca), unatoč spomenutoj činjenici da se Gašparoti oslanjao na kritički pisane životopise svetaca i time iz djela eliminirao onaj korpus tekstova zvan “čudovite” *pelde*, ipak je dijelom prožet baroknim *ornatusom*. Tako ćemo u njemu primjerice naći usporedbu: “vnožina Saracenov: kakti mravja i listja”,⁵⁷ odnosno antitezu: “Kojemu na putu bil jest vođa: po dnevu vu stupu oblaka, po noći vu stupu ognja”⁵⁸ odnosno barokni opis sv. Bartola: “ima černe rugane lasi, lice belo, oči velike, nos jednak ali raven, dugu bradu sedinami namešanu, srednu visinu tela, vu beleh hodi svitah, koje dvadeset i šest let ne premenil niti zamazal, kakti ni obutel svoju razderl, ov stokrat čez dan i tuliko krat po noći Boga svojega moli i njemu klanja se, reč glasnu kakti trubenta ima, angeli vu njegovom pajdaštvu hode, veselo kaže čelo, ze vsemi govori jeziki, vsa tulikaj dalečna i drugač otajna njemu znana jesu”,⁵⁹ odnosno za barok tipična gomilanja, poput nekontrastnog, gomilanje glagola i pridjeva u Žitku sv. Juraja koji je: “rođen vu Kapadocije varašu od plemeniteh, bogateh i bogaboječeh roditelov, koji vu detinjstvu okerščenoga, potlam vu navuku pismenom, vu viteštvu: kak ti je konja jahati, streljati, kopjem vudriti, oružjem poseći, pravo govoriti, podložnomu biti starešem ali poglavnikom i vu vsem strahu marljivo zvučenoga na noge postavili jesu”⁶⁰ odnosno nekontrastni *cumulatio* u Žitku sv. Vida: “I prvič nakinči glasovite palače z svilum, zlatom i srebrom, mehke pripravi postelje, vsakojake zezove vu licu bele, vu opravi nakinčene divojke, koje serdce Vidovo bi mehko

⁵⁶ CS II, 909-910.

⁵⁷ CS III, 248.

⁵⁸ CS IV, 926.

⁵⁹ CS III, 555.

⁶⁰ CS II, 326

vučinile, na privolenje nesramno dopeljale i ovak bolvanstvu zadnjič privlekle⁶¹ odnosno *amplificatio* u karakterizaciji grešnika: “Jesi gorši loter od Davida? Jesi ljudomerec kakti drugi Kain? Jesi vekši tat od Ahana? Jesi blaznik gorši od Antioha? Jesi razbojnik vekši od tolvaja rassetoga?”⁶² - odnosno gomilanje paralelnih nizova s konkluzijskom shemom na kraju: “Znamo dobro da jeden varaš, ako hoćemo stalnoga imati, mora biti dobro obzidan, z grabami glubokemi objačen, z turni previđen, z vitezi i stražum obstert; mora imati dosta profunta da ovak objačen nikakvoga ne boji se neprijatela. vs. Vezda ov varaš gdo je drugi? nego jeden človek vu kojem prebiva kči kraljevska, to jet duša naša z kervjum Kristuša odkupljena; ima ov varaš petera vrata, to je to petera čutenja, najmre viđenje, čujenje, dihanje, kušuvanje i tikanje. Graba jedna velika je razum, druga pamet, tretja volja; turni jesu milošće božanske nam od G Boga podane; profunt duše naše jesu sv. sakramenti sv. spovedi, a osebujno presveto Telo Kristuševo, vu oltarskom sakramentu zakriveno, z kojem hrane duše naše. vs. [konkluzijska shema] A gde su vitezi? mi sami gingavi jesmo, ar se prez vsakoga oružja rodimo. Vsaka stvar na ov svet oboružna dohaja: konj donese kopito z kem se brani, mačka parkle, ptica kluna itd. ovak od ostaleh drugeh stvarih govoreč, sam človek gol golehni narađa se kak Job govori *Nudus egressus sum de deuterio matris*. Anda mora imati čuvara, koga drugoga? Nego sv. Angela od Boga podanoga; ovo nam svedoči Sv. Pismo: *Ecce ego mittam et angelis suis Deus etc*”⁶³ ili majstorski ispričanu minijaturu poetskog ritma u koju, unatoč kratkoći *pelde*, uspijeva stati i barokna parafraza (“utopi se” = “slapovi je vode uguše, proždru i bez nade spasa odnesu”): “Divojčica imenom Roža purgara Deodota kči vu zgrablivi potok Arnus zvani pripetce omekne se, koju na zoči vnogeh slapi vode zahliknu, požru i prez ufanja oslobođenja odnesu. Mati glas žalostni čujuča, najpobožneše zakrikne: ‘O, sv. Filip pogibajuču kčerku meni poverni i od zgrablive vode oslobodi!’ O, jakost sv. Apostola! K mestu kči od vode požerta, tri vure daleko z vodum zanešena, živa i zdrava van izide i po vrednosti sv. Filipa k roditelom poverne se”⁶⁴

Ovakve su pripovjedačke minijature, čini se, karakteristične za Gašparotija, jer nam i Georgijević u svojoj knjizi navodi da “Gašparotijeva verzija priče o rimskoj gospođi samo je kratka parafraza Fučekove potpune verzije”.⁶⁵

“Tak je vučinila gospa ona rimska, koja prvič nesrečno vu sina svojega je se zaljubila, z njim potlam pregrešila, zanosila, i porođenoga vnuka vumorila. Koje

⁶¹ CS II, 785.

⁶² CS IV, 918.

⁶³ CS IV, 673.

⁶⁴ CS, II, 415.

⁶⁵ Georgijević, Krešimir. *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*. Zagreb, 1969., s. 211.

grehe ne bi mogel sam vrag otajne terpeti, vzešči kip človeka na se, gospu je ovu optužil. Onda ne znajuč kaj odgovoriti, odvleče pravdu na drugi dan. I videča da ne bu dobro, pripravi se marlivo k sv. spovedi, valuje grehe vse Sv. Otcu Pape i ovak na sud drugi dan dojde. Koju videči vrag spokorjenu, začel je tajiti da ne ovo ona gospa, nego druga i ispred vseh očih izgine, a ona vu poštenju ostane etc. Vid. Steph. Fuchek fol. 176. (Vincent. Bel. Spec. Histor. Lib. 6, C. 39)⁶⁶.

I u ovoj Gašparotijevoj drastično skraćenoj “parafrazi” opširne Fučekove odnosno Belovacensisove *pelde* nalazimo ponešto od barokna *ornatusa*, tako primjerice gomilanje glagola koji se rimuju (*zaljubila-pregrešila-zanosila-vumorila*) odnosno inverziju imeničkih sintagmi (*gospa ona rimska, gospu je ovu*) kao i anti-tetičku poantu na kraju (*vrag ... ispred vseh očih izgine, a ona vu poštenju ostane*). No, najzanimljivije je to, što i ova minijatura zapravo donosi sve najbitnije iz opširne Fučekove *hištorije* odnosno Belovacensisove *povjestice* koje su petnaestak puta duže od Gašparotijeve *mini-pelde*.

Ili, još zornije, u zanimljivoj usporednoj *peldi* o sv. Efremu iz djela Štefana Zagrepca i Hilariona Gašparotija koju nam donosi Galinec u svom komparativnom radu⁶⁷.

I dok je Zagrepčeva *pelda* duga stranicu i pol (šezdesetak redaka), opširna i bogata baroknog *ornatusa*, Gašparotijeva zauzima svega trinaest redaka(!):

“Premišljavanje Boga: najmre vsigdar nas gledječega, tira od nas vse grehe. Z ovem načinom sv. Efrem onu očevistu hotnicu vučinil je čistu ovčicu. Ar da bi ga na greh nečistoče vabila, obečal je da hoče volju nje ispuniti, ali ne drugde: nego oposred pijaca med vsom vnožinum ljudih. Odverne ona: ‘Kak nas ne bi sram bilo pred očima ljudih ova činiti?’ Nato pobožni puščenik reče: ‘Tak li sramuje se pred ljudmi nečisto živeti, a ne straši se pred Bogom tebe vsigdar gledajučem grešiti? Pogled človečanski tebe steže od zla činenja, a oči božanske, koje vsa vide vu vsakem najotajnejšem mestu, tak zvuška naša činenja, kak nutrnja mišljenja, ne budu nas bolje strašile, plašile i stezale z nami prebivajučega zbantuvati Boga?’ Ovakove reči na tuliko dopeljale jesu nesramnu onu vučicu, da vsa ostavivši vu puščinu je k mestu odišla i pred Bogom vsa gledajučem do smrti življenje vu pokori sprevodila⁶⁸.”

Međutim, iako tako kratka i naizgled skromna *ornatusa*, Gašparotijeva je *pelda* ipak stilski pomno dotjerana a što se može uvidjeti tek pozornom raščlambom. Tako u njoj, primjerice, nalazimo antitetičnu metaforu “očevista hotnica” vs. “čista ovčica” te složeniju antitetičnost “pogled človečanski” vs. “oči božanske”

⁶⁶ CS, II, s. 896-897 odnosno Fuček, Štefan. *Hištorije*. Zagreb 1735., s. 173-185.

⁶⁷ Galinec, Franjo. “*Loci communes*” - u pričanju starijih hrvatskih pisaca. *Prilozi za povijest hrvatske književnosti u 17. i 18. stoljeću*. Nastavni vjesnik, knj. XLIII, Zagreb, 1934./5., s. 128-131.

⁶⁸ CS II, 675 – *Žitek sv. Kvirina*, uvodni dio (*per modum exordii*).

u kojoj je drugi, odlučni član antitetičkog para “nabijen” figurama: od gomilanja (“*vsā vide vu vsakem najotajnejšem mestu, tak zvunska naša činjenja, kak nutrnja mišljenja*” odnosno “*strašile, plašile i stezale*”) do rime i aliteracije. Na središnjem mjestu *pelde* pripovijedanje prelazi u kratki dijalog kojim se postiže dramatičnost scene a nakon te kulminacije slijedi rasplet: “*besramna vučica*” se pretvorila u Bogu posvećenu pustinjakinju, što je ponovo ispriповijedano. Iako je poanta *pelde* u oba pripovjedača ista, ona je možda zbog kratkoće kod Gašparotija “ubojitija” tj. u tako kratkom ali cizeliranom tekstu više dolazi do izražaja negoli kod “barokno razbarušenog” Štefana Zagrepca.

Rečeno možda najzornije potvrđuje usporedba Gašparotijeve *pelde* s istoimenom i gotovo jednako kratkom verzijom priče o sv. Efreemu kapucina (OFM Cap.) Heriberta von Salurna (*1637.–†1700.), poznatog pod nadimkom “južnotirolski Abraham a Sancta Clara”.⁶⁹

“*Ovim svevidećim Božjim Okom je sv. Efreem spasio od grijeha bludnicu koja ga je navodila na blud i sramotu. Kada je naime čedni sluga božji Efreem jednom noćio kod bludnice, ova je zlim duhom potaknuta na tjelesni nagon, navodila Efrema na bludni grijeh. Sveti je Efreem brzo pristao na njenu želju. ‚Naravno‘ rekao je on, ‚samo idi sa mnom na javno mjesto, tamo ćemo naočigled svih ljudi bludno sagriješiti. ‚Kako?‘ odgovori bludnica, ‚na javno mjesto? Naočigled ljudi počiniti takvu sramotu? Ej, kako to da učinim? Bilo bi me sram do smrti.‘ Na to je sv. Efreem rekao: ‚O, ti, bijedna i vragom zaslijepljena ženo, znaš li da te Bog i anđeli vide i gledaju u najmračnijem i najskrovitijem zakutku, kao i ljudi na javnom mjestu. Ako te je pred ljudima sram sagriješiti bludno trebala bi se pred Bogom i anđelima još više sramiti!‘ Ovim podsjećanjem je sv. Efreem bludnicu odvratio od grijeha.‘*”⁷⁰

⁶⁹ Abraham a Sancta Clara, svjetovnim imenom Ulrich Megerle (*1644-1709), bio je jedan od najglasovitijih propovjednika svoga doba. U liku kapucinskog propovjednika proslavio ga je Schiller u djelu “Logor Wallenstein”. Već je za života bio legendaran propovjednik i mase su ga dolazile slušati na bečke trgove. Njegov jezgroviti humor i duboko religiozna ozbiljnost, živa metaforika, zabavne igre riječima te kolosalno gomilanje riječi ostali su nedostižni i još danas vrijede kao školski primjeri barokne umjetnosti riječi.

⁷⁰ “*Mit disem allsehenden Aug Gottes hat der heilige Efreem ein unkeusches Weib / welches ihne zur Sünd angereitzt hat / zu Schanden gemacht / und von der Sünd abgehalten. Dann als der keusche Diener Gottes Efreem einsmals bey einem unkeuschen Weib sein Einkehr genommen / wurd das Weib vom bösen Geist mit fleischlichen Versuchungen angetriben / den Efreem zur Sünd anzureitzen / der heilige Efreem gabe geschwind seinen Willen darein / freylich sagte er / gehe nur mit mir auff öffentlichen Platz / dort in Zusehung aller Menschen wollen wir unsern Muthwillen verüben / wie? antwortete das Weib / auff öffentlichem Platz? In Zusehung der Menschen sollten wir eine solche Schandthat begehren? Ey wo gedencckt ihr hin? Ich thäte mich zu todt schämen / darauff sagte der heilige Efreem. O du elendes und vom Teufel verblendtes Weib? weist du daß ich Gott und die heilige Engel in den finsteristen und verborgnisten Winckel eben so wol sehen / und dir zuschauen / als auff öffentlichem Platz die Menchen dich sehen / und zuschauen können / wann du dich dann vor den Menschen schämest ein*”

Kao što je na prvi pogled uočljivo, Salurnov *Predigtmärlein* (primjer, *pelda*) sadržajno je gotovo posve identičan Gašparotijevoj *peldi*, no *ornatusom* neusporedivo skromniji, premda Salurnovo djelo, po Elfriedi Moser-Rath, važi kao “riznica jezičnog blaga puka i živopisnih opisa njegovih običaja iz vremena baroka”.⁷¹

U cjelini gledano, *ornatus* ovoga glavnoga hagiografskoga dijela “Cveta svetih” barokno je skromniji zbog nakane autora da sva *exempla* koja “povedaju se kakti izmišljena ostaviti se moraju” i iz toga proizašle naravi djela. Isto tako, kao što je zamijetio i Korade,⁷² iako formalno strukturirani na način klasične retoričke sheme, ipak su ti – i na rubovima stranica označeni – dijelovi govora (*partes orationis*) samo “pomagalo za bolji raspored i razumijevanje teksta”,⁷³ a ne strukturalno načelo organizacije teksta. Stoga ih Gašparoti ne naziva kao u propovijedima – “uvod, glavni dio” itd. (*exordium, propositio, narratio, confirmatio i epilogus*) – nego “n a n a č i n uvoda, glavnog dijela” itd. (*per modum exordii, per modum narrationis, per modum confirmationis, per modum epilogi*). Prije uvodnoga dijela (*per modum exordii*) u životopisima svetaca često nalazimo (značajna svetačka imena) ime sveca (*programma*) i anagramom (*anagramma*) koji se odnosi na toga sveca, za razliku od propovijedi koje počinju uobičajenom perikopom (*sve-topisamskim retkom*) bez navedenoga. Poslije anagrama u tim životopisima slijedi Gašparotijeva poetska strofa (sestina s rimom *aabccb*) posvećena dotičnom svecu, kao npr. na 25. dana mjeseca zvanoga *julius, jakopvčak drugač serpen* tj. na *svetek sv. Jakoba Vekšega, apostola* u kojem nakon “*Programma: Jacobus Major*” i “*Anagramma: 1. Vocabis amori, 2. Abi amor vocis, 3. I, armabo vicos, 4. Arma vicos ibo*” – slijedi sestina u čast svecu: “*Da se vekši Jakob zove / to svedoče reči ove / ljubav. Želja marlivost / z marlivostjum nas od zloga / brani željum od vsakoga / Ljubav tira skazlivost*” a tek onda počinje uvodni dio svečeva životopisa (*per modum exordii*).⁷⁴ Ostali životopisi počinju izravno *per modum exordii* kao primjerice *Žitek sv. Roka spovednika*: “*Ako kada, tak stanovito onda izmišljenje svoje istinsko (Per modum Exordii) pete škole dijak napervo je postavil, kada ni dvojil reči...*”⁷⁵

solche sündhaffte Schandthat zu begehen / wievil mehr solt du dich vor Gott und seinen heiligen Englen schämen / mit dieser Erinnerung hat der H. Effrem das unkeusche Weib von der Sünd abgehalten. – Salurn, Heribert von. *Concionum pastoralium Pars Tertia* (3. Saltzburg 1705. S. 413

⁷¹ “*Fundgrube für den volkstümlichen Sprachschatz der Barockzeit und anschauliche Brauchschilderungen*” – Moser-Rath, Elfriede. *Dem Kirchenvolk die Levitan gelesen*. Stuttgart 1991.

⁷² Korade, Mijo. *Hilarion Gašparoti kao hagiograf u djelu “Cvet sveteh” (1752.-1761.)* (dalje: Korade, *Hilarion*). Hrvatski sjever, 3-4, Čakovec, 1997.

⁷³ Korade, *Hilarion* s. 44.

⁷⁴ CS III, 238.

⁷⁵ CS III, 481.

Drugi (puno manji) p r o p o v j e d n i dio “Cveta sveteh” sastoji se od stanovitog broja *prodeka* u dodatku (*priložek*) na kraju svakog sveska a koji sadrži 3 (*Na fašensku nedelju/pondelek/tork*) u prvom (*Priložek k pervoj strani za tri fašenske dneve prodeke zaderžavajući*), 4 (*Od sv. Adalberta, Nedelja perva/druga korizme i Od sv. Antuna Padovanskoga*) u drugom (*Priložek k drugoj strani nekoje prodeke i spovedne nauke zaderžavajući*), 3 (*Od pohađanja sv. mest, Od prave spovedi i Od Bl. D. Marije*) u trećem (*Priložek k tretjoj strani nekoje prodeke zaderžavajući*) i 3 (*Vu potvrđivanju na fari g. plebanuša, Sprevodna g. plebanuša Ferenca Gluščića i Nad mertvim telom*) u četvrtom (*Priložek k četertoj strani nekoje prodeke zaderžavajući*) dijelu. Pored ovih propovijedi određeni se broj *prodeka* nalazi i unutar hagiografskog dijela: 1 (*Na veliki petek*) u prvom, 6 (*Od pomoći ili zavetja Sv. Jožefa, Od sveteh četrnajsteh pomočnikov, Od procesije na dan sv. Marka, Na pondelek/tork/sredu Križnoga tjedna*) u drugom, 3 (*Od Porcijunkule prošćenja, Na Kvaterni petek i Od VII. žalosti B.D.M.*) u trećem i 6 (*Od svetoga Čisla, Od dušic purgatoriumskih, Za tretji i zadnji kvaterni petek, Od Kervi vu Ludbregu i Na koncu leta*) u četvrtom dijelu. Ovaj propovjedni dio valja lučiti od prethodnog hagiografskog dijela, jer se od njega strukturalno razlikuje: navedene su propovijedi, naime, tipičnijeg baroknog *ornatusa* od životopisa svetaca u hagiografskom dijelu u kojem je *ornatus* puno skromniji.

Raščlamba koja slijedi obuhvaća propovijed *Na fašenski pondelek prodeka*⁷⁶ iz “priloška” na kraju prvoga sveska djela.

“Na fašenski pondelek prodeka” je sukladno jednoj od varijanata antičke retoričke sheme podijeljena na pet dijelova⁷⁷: *exordium*, *narratio*, *propositio*, *confirmatio* i *epilogus*. *Narratio* i *argumentatio* doduše nisu izrijeком navedeni, no prvi je jasno odijeljen od *exordiuma* a drugi zamijenjen svojim uobičajenim dijelom *confirmatio*, dok je prijelaz između ta dva dijela imenovan *propositio* – baš kao u navedenoj podjeli Martianusa Capellae.

Perikopa propovijedi je *svetopisamski redak*: “Vrati se svojoj gospodarici i pokori joj se” (Post. 16, 9)

Exordium počinje *in medias res*, biblijskom *peldom* o bijegu trudne sluškinje Hagare od gospodarice svoje Saraje, žene Abramove. Primjer se navodi kao prisposoba za one kršćane koji bi u fašničko vrijeme zgriješili tj. poput Hagare

⁷⁶ CS I, 957-968.

⁷⁷ Kako oko broja i naziva pojedinih dijelova govora teoretičari retorike nisu bili jedinstveni, uobičajena je bila podjela na četiri do šest dijelova. Podjelu na pet dijelova slijede autori, kao primjerice: “... cuius partes ... quinque sunt: prohoemium, narratio, probatio, refutatio, peroratio” – Marcus Fabius Quintilianus, *Institutio rhetorica*, III, 9, 1, odnosno “De partibus orationis ... quinque ... exordium, narratio, propositio, argumentatio, peroratio” – Martianus Capella, *De nuptiis philologiae et mercurii*, Lib. 5, 540.

pobjegli od svoje gospodarice – Blažene Djevice Marije. U druge dane Marija prima molbe vjernika, no danas ona moli njih: o čemu je riječ trebaju poslušati u propovijedi. *Exordium* je udovoljio retoričkom zahtjevu “pridobiti naklonost publike za predmet govora” učinivši ih *attentum* (pozornim), *benevolum* (dobrohotnim) i *docilem* (sklonim pouci). Naime, metodom *in medias res* postali su pozorni, riječima “*od strane Gospe v a š e , Pomoćnice v a š e* (spac. F.P.) *Device Marije*” – dobrohotni, a prijelazom (*transitus*) prema onom *narratio* tj. riječima: “*Ah! kaj hoće? kaj zapoveda? kaj zapoveda? na kratkom poslušnete*” – skloni pouci, osobito stoga što im je obećana i kratkoća propovijedanja.

Narratio tematizira tri fašnička dana i ljudsko sagrješenje u njima tipičnim baroknim *ornatusom* kao npr. antitetičkim simbolom ribara koji nije utemeljen na Kristovim riječima “*Pođite za mnom i učinit ću vas ribarima ljudi!*” (Mt. 4, 19), nego upravo suprotno: “*mreže rastegnjene i zapletene z kojemi vrag ovo vreme duše lovi i vu pekel vleče*” ili kontrastnim gomilanjem činjenja duhovnih pastira i fašničkih grješnika: “*vnogi duhovni pastiri čast svoju dneve ove marljivo obnašaju i svetem Bernardinom Sijenskem iz prodekalnic kriče ... Jesu navučiteli koji z svetem Karolom milanskem biskupom očevisto kažu ... Jesu ravniteli koji z svetem Efreom dneve ove fašenske ozivaju ... Jesu reku prodekatori koji istu muku Jezusa Kristuša najnezahvlneše, skupa i najkervoločneše ponavljati, poteptavati i za ništar devati po grehah ljudctva istinsko nazveščaju i iskazuju*” vs. “*Ništarmanje po vsem karanju, nagovarjanju, jaj! Nesrečno grešenje ne prestaje! Je sê, pije se, igra se, tanca se, poštenja kraj preskakuje se, i z rečjum: o, grešnik! Bog bantuje se!*”. Autor u ime B.D.M. moli grješnike i nada se “*na koncu govorenja*” vratiti ih u njeno krilo.

Potom slijedi kratki *propositio* u kojem se ukratko predstavlja ono što treba dokazati⁷⁸ a što ovdje znači Marijina molba da “*za ljubav nje človek od greha zderžava se*”. Pri tom se i u tom kratkom ulomku našlo mjesta i za barokni *ornatus*: metaforu “*greh je on kervoločni meč z kojem duša Marijanska prebada se*” i zaziv: “*Ti pako, o, Gospa moja Marija, koja Petru tvojemu Nolasku ljudctvu prodekajučemu gerla hrebavost, Fulbertu tvojemu jezika pentavost izvračila jesi, mene tulikaj na hvalu tvoju izrečljivoga vučini i razbornoga*”.

Odmah iza kratkog *propositio* slijedi *confirmatio* tj. *probatio* ili iznošenje dokaza, ovdje – Marijine bezgrešnosti u koju bi se griješan čovjek trebao ugledati. Prvo se autor obraća čitatelju/slušatelju: “*Poglej moj kerščenik*”, a onda dokaze iznosi prvom: “*ni tak daleko sunčeni izhod od zahoda, ni tak visoko nebo od zemlje, kak je daleko serdce Device Marije od vsakoga greha*”, kao i drugom: “*Nahajuju se takove nature ljudi, koteri ... kakove jestvine terpeti ne mogu, dapače ako otajno takova stvar u hižu dojde, taki merzli pot nje pobije, farbu premenjaju i omila-*

⁷⁸ “*Nam proponere quidem quae sis probaturus necesse est*” – Quintilianus, *Institutio*. III, 9, 2.

vicu terpeti začnu” vs. “*Ako malo velikom slobodno je prisposodobiti: spodobnom odurnostju D. Marija greha terpeti ne more.*” usporedbom. Zatim slijede *primjeri*: ukazanje sv. Ciriaku (B.D.M. odbija ući kod njega zbog nepobožne knjige), primjer Marijanske Bratovštine iz Bonone g. 1653. (procesija s mrtvačkim glavama u rukama), primjer Marijanske Bratovštine iz Rima g. 1640. (uredili veliko gledalište gdje su kardinali svo fašničko vrijeme služili mise). Navođenjem ovih primjera i njihovim tumačenjem pojačavaju se prijašnji dokazi a svi zajedno predstavljaju neumjetničke dokaze (*inartificiale probationum*). Ipak je u okviru ove racionalne argumentacije ubačen, kao razlog Marijine žalosti, i barokni opis Krista: “*Ako oči na križ hitimo vidimo sina božjega i Marije najžalostnešega, človeka punoga boli, vu kojem ni lepote niti od nožnoga poplata do verhunca glave ni na njem zdravoga mesta. Glava je z ternjem prevertana, oči z kervjum zalejane, lasi ispukani, lica od pljuskih otečena, vusta suhem napojena, vse telo na bičuvanju razdrapano, ruke i noge z čavli prikovane*”. Zatim slijede pitanja i odgovori navodima autoriteta: na pitanje “*Dvojiš moj kerščenik od ove istine?*” odgovara se citatom “*glasovitog navučitela*” odnosno na pitanje “*Jošče ne veruješ?*” – navodom iz djela Thomasa Cantipranusa. Potom se navode dva dodatna *primjera*: ukazanje zaplakane B.D.M. djevici Coleti te žalosne B.D.M. zbog probadanja Krista iz voska. Nakon ovih neumjetničkih dokaza slijedi i umjetnički dokaz (*artificiale probationum*) tj. *exemplum* Paola Segnerija (*1624.-†1694.), isusovca iz Italije zvanoga i “talijanski Cicero”, o grijehu i Marijinoj strašnoj kazni grješnika na hodočašću u Monte Vergine kraj Napulja. *Ornatus pelde* je skromno barokno strukturiran, jer je – kao i kod Segnerija – akcent na jezovitosti sadržaja: “*više jezero petsto, ali od ognja opaljenih, ali od stanja podertoga zagnjetenih mertveh je najdeno*” (“*più di mille cinquecento rimasero quivi morti, parte tra le fiamme, parte tra le rovine*”)⁷⁹. Potom se dodatnim navodima autoriteta (*Pjesma nad pjesmama*, Philippus Abas) pojačava dokazivanje zla grijeha i Marijine tuge zbog toga.

Na koncu se Gašparoti u jasnom, kratkom i razlikovnom (*clarus, brevis i distinctus*) završetku (*epilogus*) obraća “*fašenskim norcima*” ali i “*kerščanskim poslužitelima*”. Pri tom kao prvo rabi *recapitulatio vel enumeratio* tj. sažimajući izlaganje kratkim nabranjem najbitnijeg nastoji osvježiti pamćenje slušateljstva: vraća se na perikopu i moto *prodeke* (Post. 16, 9).) te obraća Mariji u ime “*izebranih poslužitelov*”: “*da ti miloserdnost božansku za nas prosiš*”. S druge su strane ti “*izebrani poslužitelji*” primjer “*fašenskim norcima*” koje opominje i moli nastojeći potaknuti njihove osjećaje (*affectio*): “*Ah moji fašenski norci! Ako vi vre tak ljubljenu majku Mariju rastužili jeste, jošče je vreme nazad obrnuti se, sada vsakomu kričim: Revertere ad Dominam tuam ...* (Post. 16,9)”.

⁷⁹ *Opere del padre Paolo Segneri, tomo II, parte prima. Milano 1845, p. 721.*

Zašto je *žitke svecev* pisao “horvackem jezikom” odgovara Gašparoti sam u predgovoru prvoga dijela svog djela braneci pravo priprostih na pisanu riječ: “Ne li Francuzi, Latini, Španjoli, Nemci, imali su z dijačkem jezikom popisane čine svecev? Zakaj su ada na svoj prirodni jezik obračali iz dijačkoga? Niti ovi babicam i drugem priprostem suprotivni nesu ako marljivo šteju življenje sveteh i nje nasleđu. Zakaj ada tulik duhovni napredek priprostem pri nas bi se kratil? Ah, ni li jedne babice dušica tak vredna i z predragum kervjum Kristuša odkuplena kak najspamentešeg človeka? Dapače Bog bi dal da bi vse ljudesvo Horvatske zemlje čteti znalo z vremenom. Končema tuliko šupeljakov i priprosteh nahajalose ne bi”⁸⁰. Pri tom ne zaboravlja spomenuti prigovor upućen njegovu prethodniku Štefanu Zagrepcu: “Zakaj ada potrebno je z horvatskem jezikom ova napervo postavljati? Je li zato da vsaka babica čteti mogla bude, ter prodekatorom sponašati prodečtva poufa se? Kak od vnogeh čul jesem govoriti, koteri suprotivni videli su se V. P. Patru Štefanu Kapucinu, da slovenskem jezikom našem, kruto hasnovita prodeštva svoja na svetlo je postavil”.⁸¹

Sažimajući sve navedeno možemo z a k l j u č i t i da se Gašparotijeva četve-rosveščana svetačka enciklopedija “Cvet sveteh” sastoji od dva različito strukturirana dijela: glavnog (hagiografskog) u kojem su životopisi svetaca (*žitki svecov*) i manjeg propovjednog dijela – određen broj *prodeka* u *prilošku* kao i u glavnom dijelu djela. Prvi je dio samo formalno oblikovan klasičnom retoričkom shemom (ili kako Gašparoti kaže: “na način” te sheme) koja ipak nije i načelo organizacije teksta i u njemu su, zbog težnje autora za kritičkim pristupom hagiografskoj građi, izostavljene sve “čudovite” pelde a time i bogato strukturirani barokni *ornatus* kojih ih inače u talentiranijih autora (kakav je bez sumnje bio i Gašparoti) krasi. U drugom dijelu, u propovijedima (*prodeke* u *prilošku* te stanovit broj onih u glavnom dijelu), nalazimo bogatiji barokni *ornatus* negoli u prvom (usporedbe, metafore, anagrami, kronografikoni a prije svega tipično barokni antitetički simboli te kontrastna i nekontrastna gomilanja), no kako je riječ o zalazu epohe baroka, ipak nešto skromniji nego primjerice kod Štefana Zagrepca u njegovoj peterosveščanoj zbirci propovijedi “Hrana duhovna”. *Prodeke* su strukturirane klasičnom retoričkom shemom, samo što je *argumentatio* zamijenjen onim *confirmatio* a između *narratio* i *confirmatio* ubačen je *propositio*: *exordium*, *narratio*, *propositio*, *confirmatio* i *epilogus*. Gašparotijeve propovijedi žanrovski pripadaju tzv. sentencijskim propovijedima (propovijedi u kojima sentencija fungira kao tema propovijedi), jednoj od podvrsta “tematske propovijedi”: “*Tematska propovijed je ona propovijed koja istinu otkrivenja izlaže poučno i odgojno, i to u odnosu*

⁸⁰ CS I, 6 – predgovor.

⁸¹ CS I, 5-6 – predgovor.

na Sv. Pismo, iz kojega uzima osnovu teksta, svoje najbolje spoznaje, argumente i motive, svoja uvjerenja i postavke o natprirodnom, ali po autorovu slobodnom planu i nacrtu”.⁸² Ova je vrsta propovijedi bila rašireni oblik propovijedanja još od kasnog srednjeg vijeka. Iz kompozicijske strukture srednjovjekovne propovijedi potječu i Gašparotijeve molitvice na kraju svakog životopisa ali i propovijedi. Naime, uobičajena kompozicijska struktura srednjovjekovne propovijedi izgledala je obično ovako: *invocatio* (zaziv), *lectio* (tema propovijedi – perikopa), *exordium* (uvod), *divisio* (podjela teme na točke, zvan i *expositio*), *tractatio* (izlaganje točaka putem *argumenta autoritates* i *exempla vel narrationes*), *admonitio* (opomena vjerničke zajednice) i završna molitva.⁸³

Glede uvodne dileme pak možemo reći kako je ova raščlamba potvrdila postavku o Gašparotiju kao posljednjem velikom kajkavskom baroknom propovjedniku a time i pripovjedaču, posebice majstorski oblikovanih kratkih priča zvanih *pelde*. To da je autor osobitu pozornost posvećivao *peldama* nije čudno s obzirom na njegov stav “*da reči samo giblju a pelde vleku*”, nagomilavši potom – u tipično baroknom stilu – niz usporedbi koje su to trebale potvrditi: “*neli magnetkamen vleče k sebi železo, smola slamu, lepek perje? Detetu kažeš orehe i k sebi ga dovabiš, ovčici zelenu zverš i vlečeš ju, ribici červeka na vudici obešenoga kažeš i na suho nju povlečeš. ... Nut jakost dobre pelde*”⁸⁴. Međutim, unatoč ovom baroknom gomilanju u argumentaciji, Gašparotijeve su *pelde* – kako je raščlamba u radu pokazala – većinom sjajne k r a t k e p r i č e .

⁸² “Die thematische Predigt ist jene, welche eine Offenbarungswahrheit lehrhaft und erbaulich zum Vortrag bringt, zwar auch unter Bezugnahme auf die Schrift, aus welcher sie die Text-Grundlage, ihre besten Erkenntnisse, Argumente und Motive, ihre übernatürliche Beglaubigung und Bestätigung entnimmt, aber nach einem vom Redner selbst frei geschaffenen Plan und Aufriß”. – Keppler, Paul Wilhelm. *Beiträge zur Entwicklungsgeschichte der Predigtanlage* u: *Theologische Quartalschrift* 74. Tübingen 1892, S. 53.

⁸³ Hansen, Monika *Der Aufbau der mittelalterlichen Predigt unter besonderer Berücksichtigung der Mystiker Eckhard und Tauler* Diss. Hamburg 1972, S. 30.

⁸⁴ CS I, 2 *predgovor*.

HILARION GAŠPAROTI – THE LAST KAJKAVIAN BAROQUE NARRATOR

By Franjo Pajur, Zagreb

Summary

The last member of the Kajkavian baroque sermon literature narrative threesome, following Juraj (Habelić) from Turopolje, and Zagrebec Štefan (Samoborec), was Hilarion (Ivan) Gašparoti (Gasparotti), the Pauline monk, later the vice-superior of the Pauline Monastery at Lepoglava, author of the four-volume encyclopaedia on saints *Cvet sveteh*, the most extensive literature work in old Kajkavian. Two contrary opinions on Hilarion Gašparoti can be found in literature: 1) that he is “more of a historian than a narrator” (Galinec), i.e., 2) he is a “great narrator, sometimes hiding under the mask of a scientist, and sometimes in the habit of a preacher” (Prosperov Novak), and it is the goal of this paper to determine which of the two thesis is closer to the truth. Certain comparisons in Gašparoti’s works show the evident influence of Middle-European baroque sermon literature; sometimes in the literal sense, and mostly in the structural sense. When analysing his works, “žitke svecov” (the lives of saints) were differentiated from a number of sermons there, i.e. the prevailing hagiographic part from the much smaller sermon part. The biographies of saints are usually based mainly on legends, tales about miracles and other Jolles’s simple forms used by numerous baroque preachers as examples (“pelde”, exempla) in their sermons, and they are, in fact, the narrative corpus of baroque sermon literature. However, Gašparoti approaches the hagiographic body of literature in a critical manner, and uses only “vredne” (valuable) writers and “istinskeša” (true) literary works, decreasing thereby in that segment the quantity of “miracle” sermons, as well as the quantity of baroque ornatus. Analysis of the sermon *Na fašenski pondelek* (On Carnival Monday) shows that Gašparoti’s procédé although a bit more modest than that of Zagrebec, is, nevertheless, structured baroquely using: antithetic symbols, contrast and non-contrast accumulation, etc. As to the initial dilemma, it is fair to say that Gašparoti was the last Kajkavian baroque preacher and thereby narrator, especially when it comes to great short stories.

Key words: Gašparoti; Kajkavian baroque sermon literature